



## Restaurering, transformation og renovering

Den store klassiske misforståelse indenfor vedligeholdelse og istandsættelse af ældre bygninger er den ofte forekommende, kunstigt opstillede forskel mellem 'restaurering' og 'renovering'. 'Restaurering' opfattes af mange, både indenfor, men især udenfor 'branchen', som noget meget fint, dyrt og eksklusivt, der kun kan foregå på fredede bygninger med udfoldelse nogle meget besværlige og kostbare materialer og håndværksmetoder. Mens 'renovering' opfattes som en helt almindelig og billigst mulig istandsættelse af helt almindelige huse, med anvendelse af de gængse materialer og byggemetoder, til den billigste pris.

Men denne metodemæssige forskel eksisterer ikke, og bør heller ikke eksistere. 'Restaurering' er ikke spor eksklusivt eller kræver eksklusive huse eller materialer og metoder. Ordet 'restaurere' er fransk (fra latin) og betyder 'istandsætte', 'reparere', 'genoprette'. 'Renovere' betyder derimod 'forny', 'skifte ud' (latin = 're-' (igen) + 'no'vare (gøre ny)). Og 'restaurering' vil ofte være billigere i udførelse, end udskiftning/fornyelse ('renovering'), fordi man alt i alt gør mindre og bevarer mere, på bygningen.

På alle eksisterende bygninger, der ønskes istandsat med fortsat genbrug for øje, giver det ikke mening at tale om at udskifte hverken hele bygningen, eller de dele, der **ikke** fejler noget. Så hvis en 'renovering' hævder at stå for det billigste resultat for bygherren, må der ske en *istandsættelse*, hvor mest muligt bevares. Så ordet 'istandsætte' forener rent faktisk de to begreber, 'restaurering' og 'renovering'.

Lige nu er forskellen kun, at der til begrebet 'restaurering' er knyttet en standardiseret metode til undersøgelse af bygningen, dens enkeltdelen og dens omgivelser – den såkaldte 'Analyse- og Værdisætnings-Metoden'. Dernæst er der også knyttet et sæt meget enkle og forståelige, overordnede principper til begrebet 'restaurering' og endelig vil man til en kompetent 'restaurering' fortrinsvis benytte de såkaldte klassiske materialer og metoder, som bygningen i sin tid er opført med. Noget, der ubetinget også medfører en større grad af opretholdelse af de bærende bevaringsværdier, en markant billiggørelse af projektet - og en stort set ubegrænset holdbarhed.

Der findes ikke tilsvarende formulerede metoder, holdninger og materiale-principper knyttet til begrebet 'renovering', men hvis der gør, kan de næppe afvige meget fra de herunder beskrevne.

Den anden store misforståelse, som jeg kan se eksisterer, er, at 'restaurering' er det samme som at udføre noget helt nyt, der blot ligner noget gammelt. Så er man en ægte 'restaurerings-håndværker'. Det er rigtigt, at for at kunne restaurere og reparere noget, skal man kunne mestre de klassiske håndværksmetoder til bunds. Men derfra er der langt til at kunne reparere og restaurere noget på en kompetent måde. Plus at kalde sig Restaurerings-håndværker.



*Ved såvel en 'restaurering' som en 'renovering' bør man genbruge mest muligt af det eksisterende, og kun supplere de absolut nedbrudte dele med nye, udført magen til de gamle.*

*Det at kunne reparere smukt, hurtigt og gennemtænkt, er en særlig specialitet og kompetence ved klassisk bygningsrestaurering og rent faktisk også et 'nyt' håndværk i sig selv.*



### Restaurering

Herved forstås en håndværksmæssig istandsættelse eller reparation af de eksisterende materialer, elementer eller dele på en eksisterende bygning. Udført hurtigt, kompetent og med erfaring. Ved en restaurering sker der en høj grad af bevaring og konkret istandsættelse af de eksisterende originalmaterialer, f.eks. ved at skifte de rådne dele af en dør ud (udlusning), og kun disse.

Hele døren istandsættes så den bliver teknisk fuldt funktionsdygtig, helstøbt som element og i overensstemmelse med dørens oprindelige historiske og arkitektoniske udtryk. Det samme kan siges om hele bygninger, der restaureres. Det er vigtigt at en restaurering bevarer så meget som muligt af kulturhistorien - herunder den patina og det slid, bygningerne er præget af.

### Transformation

Herved forstås en større eller mindre ombygning, omdannelse eller tilbygning af en eksisterende bygning, ofte til et nyt formål eller til samme formål, men med væsentlige funktionsmæssige eller indretningsmæssige ændringer.

En transformation repræsenterer løsninger, design og arkitektoniske valg, der er indlevet i husets arkitektur, historie og bærende bevaringsværdier - ud fra en forudgående analyse og værdisætning af disse. En transformation kan omfatte fjernelse af eksisterende bygningsdele i bygningen, hvis indgrebet kan begrundes arkitektonisk eller funktionelt.

Når man skal indrette nye funktioner i ældre bygninger, er det vigtigt, at man ikke betragter de eksisterende bygningsmæssige rammer som snærende begrænsninger - men ser dem som ekstra kvaliteter, der, hvis man går nænsomt til værks, vil berige den nye funktion.

Det er derfor vigtigt at skifte så få oprindelige materialer i huset ud som muligt. Jo mere, man får ud og erstatter med nyt, jo mere uinteressant bliver bygningen for kommende ejere og beboere. Om hundrede år vil man ærgre sig gule og grønne over, at nogle kunne være så tankeløse og brutale at smide gamle håndlavede vinduer og vinduesglas ud, og erstatte dem med dårlige similibrikker fra vor tid. Eller døre, gulve, trapper, lofter m.m.

Vi kan og skal naturligvis ikke bevare alt, men ligesom alt andet, skal nyindretning af ældre bygninger ske med respekt for det gamle - men samtidigt med en passende portion fantasi, indlevelse, kreativitet, dygtighed og mod. Og så skal man vide ret meget om ældre byggeteknik, korrekte håndværksmetoder og traditionelle byggematerialer, inden man går i gang.

### Restaurering og transformation

Restaurering og transformation dækker som det fremgår to ret forskellige processer, henholdsvis en håndværksmæssig istandsættelse eller reparation af de eksisterende materialer eller dele på en eksisterende bygning - og en større eller mindre ombygning eller tilbygning, ofte til et nyt formål.

Ud fra denne definition, kan man ikke kalde en istandsættelse af en bindingsværksvæg med traditionelle udskiftninger og udlusninger, for en transformation af bindingsværksvæggen. Hvis man omvendt indretter en tidligere stald til beboelse, og herved efterisolerer, opsætter skillevægge, lofter osv., er der tale om en transformation – en ændring eller omdannelse fra én anvendelse til en anden, og derfor ikke en restaurering.

Da de fleste byggesager på eksisterende bygninger ofte involverer begge fagområder, bør man egentlig kalde det samlede indgreb for en *restaurering og transformation*.

### Renovering

Ved begrebet renovering, ofte forvekslet med renovation = fjernelse af affald, findes der ikke beskrevne/formulerede metoder, principper eller teorier, så dette begreb og udtryk er egentlig meget vanskeligt at bruge.

Renovering kan som nævnt oversættes med fornyelse eller udskiftning (Latin: renovare = forny, gøre nyt) af eksisterende bygningsdele i en bygning, f.eks. vinduerne, taget, gulve, lofter eller trapper. Ofte på en meget grov og ufølsom måde, hvor man ikke bevarer ret meget af de oprindelige materialer og konstruktioner. Moderne materialer foretrækkes frem for de klassiske materialer, der passer til huset.

Denne fremgangsmåde bør derfor helt undgås på ældre bygninger



## Bygningsrestaurering

Bygningsrestaurering kan bestå af 5 forskellige håndværksmæssige processer:

### 1 Reparation og istandsættelse

Bygningsrestaurering består først og fremmest af en håndværksmæssig reparation/istandsættelse af de eksisterende materialer eller dele på en eksisterende bygning. Det skal ske ud fra følgende principper:

1. Bygge på metodiske bygningsundersøgelser.
2. Bevare mest muligt af de oprindelige materialer.
3. Benytte de klassiske byggematerialer.
4. Nye tilføjelser skal underordne sig de oprindelige.
5. Bevar eller genskab den arkitektoniske helhed.

### 2 Konservering

Som led i en restaurering af en bygning kan man udføre en konservering af enkelte dele, typisk dekorerede trædele med malerier på eller dekorationer på murværk (kalkmalerier eller fresker). Konserveringen kan omfatte behandlingen af et emne med kemiske metoder eller andre materialer, eksempelvis magen til de oprindelige, der fastholder genstanden i en uændret tilstand, d.v.s. uden at fjerne eller tilføje noget. Konservatorer kan i visse tilfælde også komplettere (tilføje), retouchere (fjerne) eller konsolidere (forstærke) elementer og dele.

### 3 Retablering/re-etablering

Herved forstås en genskabelse eller tilbageføring af allerede fjernede eller på anden vis forsvundne bygningsdele. Eksempelvis skillerum, døre, vinduer, en tidligere tagform eller terrænforholdene.

En retablering skal udføres med samme slags materialer, konstruktioner og udførelser, som det oprindelige element, der retableres. En ny gipsvæg på en tidligere vægs plads er således ikke en lødig retablering eller en ny standarddør i krydsfiner eller plastik, der ligner den oprindelige mest muligt. Retableringen skal ske ud fra konkrete spor eller efter en metodisk og prioriteret kilderækkefølge:

1. Husets/bebyggelsens alder.
2. Gamle billeder/-tegninger.
3. Spor i bygningen.
4. Egnstraditioner.
5. Tidsnøgle.

### 4 Udskiftning/substituering

Herved forstås at man selv fjerner en bygningsdel og udfører en ny, enten fordi den eksisterende er forvitret, eller fordi den på et tidspunkt er udført 'forkert', så den ikke passer til den ønskede restaurering. Her har man fem lige lødige muligheder:

#### 4a Rekonstruktion

Udskiftning/substituering, i form af en nøjagtig kopi-/replika af et tidligere element, materialer, konstruktion og udførelse – og hvor man er ret sikker på selve udseende, evt. via en rekonstrueret model 1:1 af de forvitrede eller forsvundne elementer. Her skal man benytte den samme kilderækkefølge som i punkt 3, rekonstruktion.

#### 4b Gendigtning

Udskiftning/substituering, hvor originalen kun kendes fra svage spor eller kilder, f.eks. et billede. Det nye element forsøger at ligne det oprindelige udseende mest muligt, for at passe ind i helheden.

#### 4c Nyfortolkning/parafrase

Udskiftning af et element, som man ikke kender det oprindelige udseende af, men hvor det nye element, f.eks. en dør, indpasser sig stilsmæssigt i et ældre formsprog, for at opretholde helheden.

#### 4d Attrap

Udskiftning/substituering, udført i et andet materiale end originalen, men stadig underordnende sig den arkitektoniske helhed.

#### 4e Torso-

Udskiftning, hvor man udelader visse dele, typisk ved en dekoration, hvor man ikke kender alle detaljerne: Torso-rekonstruktion, torso-retablering etc.

### 5 Fritlægning

En restaurering kan omfatte fritlægning af en væg, et gulv, et loft en dør etc. der f.eks. er blevet dækket af senere tilføjelser. Mere brutalt kan man også kalde det nedrivning, men man bør altid overveje om det element, man fjerner, kan have historisk, bygnings-historisk, kulturhistorisk, arkitektonisk eller æstetisk betydning for huset og projektet, selv om det repræsenterer en senere og nyere tilføjelse.



## Tre krav til restaurering og transformation af ældre bygninger

Ældre bygninger og bygningsmiljøer kan kun bevares og videreudvikles, hvis de bliver brugt i nutiden. Men det skal ske med en dyb respekt og forståelse for bygningskulturens værdier og kvaliteter i forhold til såvel detaljer som helheden. Når man restaurerer, bygger om, bygger til og bygger nyt i ældre bygnings-miljøer, gælder der derfor tre meget vigtige mål og principper:

### Stedstilpasset

For det første skal de foretagne indgreb være stedstilpasset og indlevede i den aktuelle bygning og det aktuelle bygningsmiljø - og dennes/dettes historie, konstruktioner og arkitektur. Ellers bliver restaureringen, ombygningen eller nybygningen en ren 'standardvare', der ikke kender forskel på by og land, Skagen eller Gudhjem – og heller ikke harmonerer særlig godt med det eksisterende. Dette kræver at man kender den konkrete bygning og det bygnings-miljø, den befinder sig i, virkelig godt.

Hertil er der udviklet en enkel og systematisk METODE, kaldt 'Analyse- og Værdisætnings-Metoden'. I denne gennemfører man en historisk, en teknisk og en arkitektonisk analyse af bygningen og dens omgivelser - i denne rækkefølge. Derefter foretager man en konkluderende værdisætning af de bærende bevarings-værdier, herunder også vigtige immaterielle forhold, afsluttet med 5 anbefalinger og en konkret materialeholdning til det fremtidige projekt.

### Materialevalg

For det andet skal de foretagne indgreb repræsentere den nyeste, dokumenterede VIDEN om bl.a. de klassiske materialer og metoder til behandling af ældre bygninger – der er beskrevet i Slots- og Kulturstyrelsens netop reviderede '[Information om Bygnings-bevaring 2014](#)', bestående af 66 Informationsblade, der ligger på Styrelsens hjemmeside. Ellers bliver resultatet teknisk ringe og fuld af byggefejl, der koster penge og unødige ekstraarbejder.

### Ægthed, atmosfære, karakter og sjæl

For det tredje skal de foretagne indgreb videreføre og bevare bygningens og bygningsmiljøets oprindelige karakter, identitet og sjæl. Ellers mister bygningen sin ægthed og sammenhæng med kulturhistorien og får en banal og intetsigende atmosfære. Dette gøres bl.a. ved at bevare så meget som muligt af de eksisterende materialer og elementer i bygningen eller bebyggelsen, herunder også disses slid og patina, samt andre kulturhistoriske spor – og ved at efterleve fem forenklede PRINCIPPER for en bæredygtig istandsættelse og ombygning af eksisterende bygninger - samt indpasning af nye huse i eksisterende bygningsmiljøer.

Men vi støder som restaureringsarkitekter ofte på at forskellige mennesker sanser ældre huses særlige karakter, identitet og sjæl på ret varierede måder. Dette skyldes at oplevelsen af et ældre hus er meget afhængig af den viden, man har om stedet, historisk, teknisk og arkitektonisk – men også mere end det. Husets atmosfære og sjæl er nemlig tæt knyttet til en række elementer, der ligger udover de fysiske og materielle bestanddele i huset. De opleves i højere grad gennem husets mere uhåndgribelige og ikke-legemlige, immaterielle kulturarv. Men hvis man kan finde, fortolke og fastholde denne, giver dette projektet en særlig identitet og atmosfære, der beriger det på alle områder.



## PRINCIPPER

for en bæredygtig istandsættelse og ombygning af eksisterende bygninger - samt indpasning af nye huse i eksisterende bygningsmiljøer.  
af Søren Vadstrup

1. *Kend bygningen virkelig godt*

Alle indgreb, små eller store, på eller omkring eksisterende bygninger, skal bygge på en metodisk, historisk, teknisk og arkitektonisk analyse og værdisætning, der er forudsætningen for et maksimalt kendskab til bygningen - og dermed et kvalificeret og respektfuldt projekt.

2. *Gør så lidt som muligt*

Bevar så meget som muligt af de originale materialer, elementer og strukturer ved at reparere frem for at skifte ud - også så slid og patina kan bibeholdes. Dette bevarer husets særlige karakter, sjæl og atmosfære og repræsenterer ægte genbrug.

3. *Giv historien førsteprioritet*

Nye materialer og elementer i eksisterende bygninger, og nye bygninger, skal respektere og harmonere med de eksisterende materialer, elementer og strukturer. Samt den lokale byggeskik.

4. *Byg på erfaring*

Benyt konsekvent de klassiske byggematerialer, konstruktioner og håndværksmetoder, som ældre bygninger er opført med. De har bevist deres bæredygtighed og repræsenterer langsigtet kvalitet frem for kortsigtet kvantitet.

5. *Skab arkitektonisk helhed*

Skab eller genskab stedets/bygningens arkitektoniske helhed – både samlet og i detaljen  
Ikke mindst gennem enkelhed, ægthed og historisk autenticitet.